

JAKUB JASTRZĄBEK
(UNIWERSYTET ŁÓDZKI)
ORCID: 0009-0008-5920-5023

TRÓJSTYK CYWILIZACJI – ANATOLIA W OKRESIE KAMPANII LUCJUSZA LICYNIIUSZA LUKULLUSA (74–66 P.N.E.)

Streszczenie. Anatolia była obszarem ścierania się trzech różnych kultur: rzymskiej, greckiej i wschodniej. Problematyka ta jest wyjątkowo dobrze widoczna na przykładzie III wojny mitrydatejskiej, która stanowiła rozstrzygnięcie trwającej od ponad pół wieku walki o dominację w regionie. Dowódcą Rzymian był Lucjusz Licyniusz Lukullus, wykształcony nobilem i filhellensem; walczył z Mitrydatesem VI, despotycznym władcą Pontu, który otrzymał później wsparcie króla Armenii Tigranesa II. W trakcie omawianych kampanii (oraz wcześniejszych dziesięcioleci) występują sytuacje, w których przedstawiciele trzech kultur wchodziły w konflikty. Jednocześnie dostrzec można przykłady współpracy tych grup, które zapowiadają ich przyszłe zbliżenie.

Słowa kluczowe: Anatolia, Lukullus, kultury, koegzystencja, antagonizm

Wprowadzenie

Anatolia od zarania dziejów była obszarem dynamicznych przemian, w tym spotykania się i koegzystencji różnych kultur i cywilizacji. Wyjątkowo ciekawym wydaje się okres podboju Anatolii przez Rzymian, w którym na terenie tym ścierały się nowe tradycje rzymskie, struktury greckie – funkcjonujące co najmniej od czasów Aleksandra Wielkiego i diadochów (choć często sięgające wcześniejszych epok historii Hellady¹) – oraz obecne nadal tendencje wschodnie. Charakterystyka tego obszaru i czasu jest szczególnie uchwytana w opisach pierwszej fazy III wojny mitrydatejskiej

¹ D. Musiał, *Grecja*, [w:] D. Musiał, M. Jaczynowska, M. Stępień, *Historia starożytna*, Warszawa 1999, s. 262, 282.

(74–66 r. p.n.e.), kiedy dowództwo nad wojskami rzymskimi sprawował Lucjusz Licyniusz Lukullus. Wyłania się z nich obraz silnych antagonizmów, występujących między przedstawicielami różnych kultur: rzymskiej, greckiej i wschodniej². Celem niniejszej pracy jest dokładniejsza analiza wydarzeń kampanii wojennej z perspektywy relacji między trzema cywilizacjami. Podstawą badania będzie biografia wodza autorstwa Plutarcha z Cheroinei³. Poprzedzone ono będzie kontekstowym omówieniem pochodzenia i osobowości samego Lukullusa oraz sytuacji w Anatolii od pojawienia się tam wpływów rzymskich do wybuchu III wojny mitrydatejskiej.

Życie Lukullusa

Lucjusz Licyniusz Lukullus urodził się najprawdopodobniej w 118 r. p.n.e. w plebejuszowskiej rodzinie Licyniuszów, która dzięki konsulatowi dziadka bohatera uzyskała status nobilew. Przez matkę, Cecylię Metellę, spokrewniony był z owym znaczącym rodem. Jego ojciec pełnił urząd pretora w 104 r. p.n.e. Dowodził jedną z armii walczących z II powstaniem niewolników na Sycylii. Jego rzekoma bierność i domniemane pogarszanie sytuacji armii celem przysporzenia trudności swojemu następcy doprowadziły do postawienia go w stan oskarżenia o zdradę względem mieszkańców wyspy i skazania na wygnanie⁴. Młody Lukullus dorastał zatem bez ojca. Po osiągnięciu dojrzałości razem z bratem Markiem poświęcili się walce o postawienie oskarżyciela ojca przed sądem. Pomimo braku skazania determinacja i talenty retoryczne mężczyzn zapewniły im przychyłność opinii publicznej⁵.

Plutarch opisuje dokładne wykształcenie Lukullusa. Rzymianin doskonalił się w retoryce oraz filozofii, biegle posługiwał się zarówno łaciną, jak i greką⁶ do tego stopnia, iż miał specjalnie umieszczać w swoich greckich tekstach błędy, by uwiarygodnić fakt, że autor nie był Grekiem⁷. Utrzymywał ponadto zażyłe relacje z intelektualistami epoki, zarówno pochodzenia rzymskiego, jak i greckiego⁸. Okazuje się zatem, że zainteresowanie Lucjusza kulturą Helady objawiało się przed jego pobytem we wschodnim Mediterraneo.

² W jej obrębie będą ujmowane niegreckie elementy państwa Mitrydatesa oraz Królestwo Armenii.

³ Wykorzystano następującą edycję: Plutarch, *Żywoty równoległe: Kimon, Lukullus i ich porównanie*, tłum. L. Trzcionkowski, A. Wolicki, Warszawa 2012.

⁴ A. Keaveney, *Lukullus*, tłum. A. Ziółkowski, Warszawa 1998, s. 10–14.

⁵ *Tamże*, s. 14–15; Plutarch, *Lukullus*, 1,2–1,3.

⁶ Plutarch, *Lukullus*, 1,4–1,6.

⁷ S. Mrozek, *Ostatni wódz Republiki: życie i działalność Lucjusza Licyniusza Lukullusa*, Gdańsk 2003, s. 13.

⁸ Ł. Bazentkiewicz, *Kampanie Lucjusza Licyniusza Lukullusa na Wschodzie 74–66 p.n.e.*, Zabrze–Tarnowskie Góry 2017, s. 42.

W czasie wojny ze sprzymierzeńcami (90–88 r. p.n.e.) służył jako trybun wojskowy pod dowództwem Lucjusza Korneliusza Sulli, z którym związał się politycznie i przyjacielsko na następne lata. W 88 r. p.n.e., kiedy Lukullus pełnił kwesturę, zaś Sulla konsulat, doszło do zawirowań politycznych w Rzymie, zakończonych marszem Sulli na stolicę; jedynym oficerem, jaki pozostał u jego boku, był Lukullus. Po odzyskaniu władzy i nominalnego dowództwa w wojnie dwaj wodzowie wyruszyli na wschód, by walczyć z królem Pontu – Mitrydatesem VI Eupatorem⁹.

Interesy Rzymu w Anatolii przed III wojną mitrydatejską

Rzym zaangażowany był w politykę anatolijską już od czasów wojen macedońskich, pierwszą bezpośrednią interwencją była z kolei wojna syryjska (192–188 r. p.n.e.)¹⁰. Rzymianie prowadzili na wschodzie umiejętną politykę, zawsze podejmując decyzje najbardziej wzmacniające ich działania¹¹. Pierwszym terenem w regionie, który wszedł bezpośrednio w skład państwa rzymskiego, było Królestwo Pergamonu przekazane Rzymowi w testamencie ostatniego władcy (133 r. p.n.e.). Przejęcie terenu nie odbyło się jednak bez problemów¹². Zaledwie 13 lat później swoje rządy rozpoczął główny wróg Rzymian w Anatolii – Mitrydates VI. Wywodził się z rodu perskich satrapów, jego przodkowie na peryferiach królestw diadochów zaczęli organizować własne państwo – Królestwo Pontu. Sam król znał dobrze kulturę grecką, kreował się na obrońcę Hellenów przed obcymi, nie miało to jednak wpływu na charakter jego władzy – typowej despocji wschodniej. Prowadził aktywną ekspansję: związał się sojuszem z królem Armenii Tigranem II, rozciągnął wpływy na Paflagonię i Kapadocję. Działaniom tym sprzeciwiał się Rzym, jednak jego dyplomacja nie była skuteczna¹³.

W 94 r. p.n.e. zmarł Nikomedes III – władca Bitynii, którą następnie zajął Mitrydates. Wojska rzymskie wraz z dziedzicem tronu Bitynii wypchnęły atakującego ze zdobytego państwa, same jednak wkroczyły na teren Pontu. Doprowadziło to do wybuchu I wojny mitrydatejskiej (88–84 r. p.n.e.). Wojska Mitrydatesa zajęły ponownie Bitynię oraz rzymską prowincję Azję, gdzie na mocy jego dekretu z Efezu (88 r. p.n.e.) mieszkańcy wymordowali osadników rzymskich¹⁴. Ofiarą padło od osiemdziesięciu do stu pięćdziesięciu

⁹ A. Keaveney, *Lukullus*, s. 24–27.

¹⁰ M. Jaczynowska, *Historia starożytnego Rzymu*, Warszawa 1979, s. 100–104.

¹¹ M.H. Crawford, *Rome and the Greek World: Economic Relationships*, „The Economic History Review” 1977, t. 30, nr 1, s. 43.

¹² *Tamże*, s. 153–154; K.J. Rigsby, *Provincia Asia*, „Transactions of the American Philological Association” 1988, t. 118, s. 123–127.

¹³ S. Mrozek, *Ostatni wódz Republiki...*, s. 15–17.

¹⁴ Ł. Bazentkiewicz, *Kampanie Lucjusza...*, s. 61–63.

tysięcy ludzi¹⁵. Wyraźnie pokazuje to, jak znaczny antagonizm występował między napływową ludnością rzymską a mieszkańcami tego terenu.

Po uporządkowaniu sytuacji w Rzymie Sulla wyruszył walczyć z Mitrydatesem, który zaczął zajmować już tereny Grecji właściwej. Wódz rzymski dopłynął do Aten, które zdobył, następnie pokonał króla Pontu pod Cheronę i Orchomenos. Ze względu na niestabilną sytuację w Rzymie (w wyniku działań popularów) oraz w Anatolii dwaj wodzowie podpisali w 85 r. p.n.e. pokój w Dardanos, który przywracał *status quo ante bellum*.

Warto zwrócić uwagę na działania Lukullusa w omawianym okresie. Noszą one bowiem znamiona filhellenizmu, który będzie jego stałą cechą. Rozwiązał konflikt między Cheroną a administracją rzymską na korzyść mieszkańców miasta¹⁶, w drodze na rozmowy o sojuszu z Egiptem zreformował system polityczny Cyrenajki¹⁷. Po wojnie jako prokwesor otrzymał zadanie zebrania kontrybucji wojennej od prowincji Azji. Czynił to jednak w miarę możliwości łagodnie¹⁸, ograniczając przy tym pośrednictwo prywatnych poborców podatków¹⁹. Ochroniło go to jednocześnie od bezpośredniego udziału w krwawych proskrypcjach sullańskich. W 80 r. p.n.e. Lukullus wrócił do Rzymu.

II wojna mitrydatejska (83–82 r. p.n.e.) była krótkim epizodem starcia rzymskiego legata z królem Pontu, które nie doprowadziło do trwałych zmian w regionie²⁰. Rozstrzygający charakter miała dopiero kolejna potyczka dwóch państw.

Kampania przeciwko Mitrydatesowi

Pomimo upływu czasu relacje Rzymu z Mitrydatesem pozostawały napięte. Król Pontu nadal pozostawał niepokonanym wrogiem, w społeczeństwie rzymskim powszechne były podania o bogactwie Wschodu²¹. W 74 r. p.n.e. zmarł Nikomedes IV – ostatni król Bitynii, którą w testamencie przekazał Rzymowi; urzędnicy prowincji Azja rozpoczęli proces ustanawiania administracji rzymskiej na nowych terenach. Mitrydates uznał jednak testament za fałszywy i rozpoczął przygotowania do wojny. W tej sytuacji rozpoczęły się dyskusje w sprawie wyznaczenia dowódców w nieuniknionej wojnie. Ostatecznie misję tę, wraz z zarządem prowincjami Cylicja oraz Bitynia, otrzy-

¹⁵ Tamże, s. 63; S. Mrozek, *Ostatni wódz Republiki...*, s. 17.

¹⁶ A. Keaveney, *Lukullus*, s. 27–28.

¹⁷ Tamże, s. 30–32; Plutarch, *Lukullus*, 2,3–2,5.

¹⁸ Plutarch, *Lukullus*, 4,1; S. Mrozek, *Ostatni wódz Republiki...*, s. 22–25.

¹⁹ P.A. Brunt, *Sulla and the Asian Publicans*, „*Latomus*” 1956, t. 15, nr 1, s. 17–25.

²⁰ Ł. Bazentkiewicz, *Kampanie Lucjusza...*, s. 65.

²¹ Tamże, s. 56.

mali konsulowie roku 74 r. p.n.e. – odpowiednio Lucjusz Licyniusz Lukullus oraz Marek Aureliusz Kotta²².

Pierwszym punktem wojny znaczącym dla tematyki artykułu było oblężenie przez Mitrydatesa miasta Kyzikos. Lukullus rozmieścił swoje wojska wokół armii pontyjskiej, utrudniając jej zaopatrzenie. Król liczył na szybkie zdobycie miasta, w którym znajdowały się magazyny żywności. Kyzikos broniło się jednak wytrwale przez całą zimę 74/73 r. p.n.e., po której Mitrydates, w obawie przed głodem wśród oddziałów, postanowił wycofać się z miasta²³. Po uwolnieniu miasta, jak opisuje to Plutarch: „Lukullus najpierw wkroczył do Kyzikos, gdzie z przyjemnością odebrał dowody radości i wielkiej życzliwości [...]”²⁴. Po triumfalnym wjeździe wódz miał wydać zgodę na powiększenie obszaru miasta i przywrócić obywatelom wolności odebrane po I wojnie mitrydatejskiej. Mieszkańcy zdecydowali się upamiętnić go, ustanawiając igrzyska – Lukulleja²⁵. Podobnie jak podczas poprzedniego pobytu Lukullusa na wschodzie, okazał on charakterystyczną przychylność mieszkającym na terenie działan Grekom.

Po opanowaniu sytuacji Lukullus kontynuował ofensywę w stronę Pontu. Rozpoczął oblężenie Amisos, lecz nie był w nie szczególnie zaangażowany. Plutarch, cytując rzekomą wypowiedź wodza, tłumaczy ten brak dbałości chęcią sprowokowania Mitrydatesa do stoczenia walnej bitwy, gdyż ciągłe nękanie go mogłoby doprowadzić do ucieczki króla do Armenii i wciągnięcia nowego państwa do wojny²⁶. A. Keaveney zwraca z kolei uwagę na wzmagaające się wśród żołnierzy żądania łupów, które mogłoby zapewnić Amisos, z kolei Lukullus, w swoim filhellenizmie, nie chciał do tego doprowadzić²⁷. Opuściwszy chwilowo oblężenie, poprowadził swoje wojska przeciwko królowi Pontu. Pokonał go w bitwie pod Kabirą (72 lub 71 r. p.n.e.²⁸), przejmując również jego obóz²⁹. Następnie powrócił pod Amisos i przeprowadził skuteczny szturm, uciekający obrońcy podpalili jednak miasto³⁰. Wówczas doszło do ważnego wydarzenia:

²² Tamże, s. 56–58; S. Mrozek, *Ostatni wódz Republiki...*, s. 33–35; A. Keaveney, *Lukullus*, s. 73–84; Plutarch, *Lukullus*, 5,1–6,6.

²³ Plutarch, *Lukullus*, 9,1–11,8; Ł. Bazentkiewicz, *Kampanie Lucjusza...*, s. 79–87; A. Keaveney, *Lukullus*, s. 88–93.

²⁴ Plutarch, *Lukullus*, 12,1.

²⁵ A. Keaveney, *Lukullus*, s. 94; S. Mrozek (*Ostatni wódz Republiki...*, s. 41) nazywa je „Leukollea”.

²⁶ Plutarch, *Lukullus*, 13,1–14,8.

²⁷ A. Keaveney, *Lukullus*, s. 98.

²⁸ Tamże, s. 99; Ł. Bazentkiewicz, *Kampanie Lucjusza...*, s. 92.

²⁹ Tamże, s. 99–101; Plutarch, *Lukullus*, 15,1–18,9.

³⁰ Plutarch, *Lukullus*, 19,1–19,3.

[...] kiedy płomień rozprzestrzenił się i zajął większą część murów, żołnierze przygotowywali się do grabieży. Lukullus żałował ginącego miasta, dlatego starał się z zewnątrz udzielić pomocy i wzywał do gaszenia ognia, ale nikt na to nie zważał. Wszyscy domagali się łupów i z głośnym krzykiem uderzali bronią o broń, aż musiał ustąpić przed przemocą, żywiąc tylko nadzieję, że może w ten sposób ocali miasto przed pożogą. Żołnierze postąpili jednak odwrotnie, bo kiedy wszystko wokół przeszukiwali z pochodniami i wszędzie roznosili ogień, sami podpalili większość domów. Lukullus wkroczył do miasta z nastaniem dnia i zapłakał [...] „a mnie [...] bóstwo skazało na niesławę Mummiusza”³¹.

Po raz pierwszy (choć nie ostatni) doszło do tak wyraźnej sprzeczności interesów między wodzem i jego troską o los Greków oraz żołnierzami domagającymi się tradycyjnych łupów. Lukullus wsparł odbudowę Amisos oraz pomógł ofiarom pożaru³². Zgoła odwrotny los spotkał Eupatorię, przedmieście Amisos zbudowane przez Mitrydatesa, które zostało całkowicie zniszczone po zdobyciu³³. Ten bezpośredni kontrast dobrze obrazuje odmienne podejście Lukullusa do kultury greckiej i wschodniej.

W następnej kolejności zdobyte zostały pozostałe miasta Pontu, w tym Synopa (którą opanowano bez złupienia miasta) oraz Amazja³⁴. Warto przy tym zauważyć, iż pomimo spokojniejszego charakteru okupacji te tereny, podobnie jak cały obszar działań wojennych, obarczone były systematycznym rabunkiem wartościowych przedmiotów, w tym dzieł sztuki³⁵. Uznawszy wojnę za zakończoną, Lukullus poświęcił się porządkowaniu spraw wewnętrznych prowincji anatolijskich, w tym tworzeniu w Poncie nowej jednostki administracyjnej³⁶. Jednym z jego czynów najwyraźniej podkreślających jego wrażliwość względem mieszkańców regionu są jego reformy finansowe w prowincji Azja, które zapewniły mu wdzięczność szerokich mas (wcześniej żyjących w biedzie) oraz wrogość zarabiających dotychczas na udzielaniu pożyczek³⁷. S.C.R. Swain podkreśla, że emocjonalny opis Plutarcha świadczy o powrocie i kontynuacji problemu za czasów historyka. Tym bardziej nie powinien dziwić fakt wyjątkowo pozytywnego upamiętnienia Rzymianina³⁸.

³¹ *Tamże*, 19,4–19,5.

³² *Tamże*, 19,6–19,8.

³³ A. Keaveney, *Lukullus*, s. 103.

³⁴ *Tamże*, s. 104–105.

³⁵ T. Polański, *The Destruction of Cultural Heritage in the Kingdoms of Pontus and Komagene during the Roman Conquest*, „Iran and the Caucasus” 2013, t. 17, nr 3, s. 239–252.

³⁶ A. Keaveney, *Lukullus*, s. 105.

³⁷ Plutarch, *Lukullus*, 20,3–20,6.

³⁸ S.C.R. Swain, *Plutarch's Characterization of Lucullus*, „Rheinisches Museum für Philologie. Neue Folge” 1992, t. 135, nr 3/4, s. 310–311.

Kampania przeciwko Tigranesowi

Po przegranej bitwie pod Kabirą Mitrydates uciekł do Królestwa Armenii, którym rządził jego zięć – Tigranes II³⁹. Plutarch zwraca uwagę na negatywną ocenę Greków na temat życia pod władzą Tigranesa⁴⁰. Lukullus chciał poprowadzić króla Pontu w swoim triumfie, wysłał więc do Armenii w charakterze posła Appiusza Klaudiusza Pulchra. Ten całkowicie nie przestrzegając ceremoniału armeńskiego, od razu grożąc wojną w przypadku odmowy wydania zbiega. Co więcej, w skierowanym do władcy liście Lukullus nazwał go królem, zamiast królem królów, co stanowiło jego właściwy tytuł⁴¹. Dziwić może taka postawa wodza – świadomy brak szacunku dla władcy obcego państwa oraz wysłanie do niego równie niekulturalnego emisariusza to działania, które można uznać za dążenie do kolejnej wojny lub kontynuacji trwającej. Tego jednak Lukullus najprawdopodobniej nie planował, biorąc pod uwagę prace nad uporządkowaniem statusu prawnego zdobytych terytoriów. A. Keaveney twierdzi, że decydującym czynnikiem było poczucie wyższości Rzymianina i brak chęci zrozumienia dla władcy wschodniego państwa – rolą monarchy miało być jedynie zaakceptowanie woli Rzymu⁴².

Tigranes nie poddał się jednak żądaniom – przywołał na dwór Mitrydatesa i rozpoczął przygotowania do wojny⁴³. Lukullus zdecydował się zaatakować jako pierwszy, wyruszył w 69 r. p.n.e.⁴⁴ z armią w kierunku stolicy Armenii – Tigranocerty. Tam wygrał bitwę z wojskami władcy Armenii⁴⁵. Podobnie jak w przypadku Eupatorii dowódca kazał zniszczyć miasto, pomagając przy tym osadzonym tam Grekom⁴⁶. Po raz kolejny widoczna jest różnica między traktowaniem Hellenów i elementów wschodnich.

Zimą 69/68 r. p.n.e. doszło do rozmów Lukullusa z władcą Partii Fraatesem II dotyczących sojuszu przeciwko Mitrydatesowi i Tigranesowi⁴⁷. Okazuje się zatem, że wódz rzymski był skłonny do rozmów z władcami wschodnimi, kiedy wymagała tego sytuacja polityczna. Gdy jednak wyszło na jaw, że Fraates prowadzi jednocześnie rozmowy z królami, Lukullus miał chcieć rozpocząć z nim wojnę. Plutarch uzasadnia rezygnację z tych planów oporem żołnierzy, A. Keaveney podkreśla jednak kalkulację dowódcy⁴⁸.

³⁹ Ł. Bazentkiewicz, *Kampanie Lucjusza...*, s. 97.

⁴⁰ Plutarch, *Lukullus*, 21,3–21,4.

⁴¹ *Tamże*, 21,1–21,7.

⁴² A. Keaveney, *Lukullus*, s. 110–114.

⁴³ *Tamże*, s. 114–115; Plutarch, *Lukullus*, 22,1.

⁴⁴ A. Keaveney, *Lukullus*, s. 119.

⁴⁵ Plutarch, *Lukullus*, 23,7–28,9.

⁴⁶ *Tamże*, 29,3–29,5.

⁴⁷ *Tamże*, 30,1; A. Keaveney, *Lukullus*, s. 127.

⁴⁸ Plutarch, *Lukullus*, 30,1–31,1; A. Keaveney, *Lukullus*, s. 127–128.

Nie będąc w stanie zmusić Tigranesa do kolejnej bitwy grabieniem jego terenów, armia rzymska ruszyła w stronę Artaksaty, tradycyjnej stolicy Armenii. Pomimo zwycięstwa nad rzeką Arsanias⁴⁹ trudne warunki pogodowe i opór żołnierzy zmusiły jednak Lukullusa do ponownego wycofania się na południe. Tam obległ i zdobył Nisibis, w którym zatrzymał się z armią na zimę 68/67 r. p.n.e.⁵⁰ W tym czasie Mitrydates wkroczył ponownie do Pontu. W 67 r. p.n.e. Lukullus miał szansę pokonać Mitrydatesa, jednak nie otrzymał wsparcia od nowych namiestników prowincji anatolijskich i nowych dowódców w wojnie, wyznaczonych przez władze w Rzymie. Kolejne działania wojenne ograniczały stale pogłębiające się bunty podkomendnych, którzy wiedzieli o odebraniu Lukullusowi dowództwa. Sam wódz również nie podejmował wszelkich możliwych działań, by zakończyć spór – zimę 67/66 r. p.n.e. żołnierze spędzili w namiotach, Lukullus miał bowiem zdecydować o oszczędzeniu obciążeń greckim mieszkańcom miast⁵¹. W roku 66 p.n.e. dowództwo w wojnie z Mitrydatesem trafiło w ręce Pompejusza Wielkiego, który przejął wojska od Lukullusa, choć nie bez problemów⁵².

Po powrocie do Rzymu działalność Lukullusa nie osiąga wcześniejszych rozmiarów. Ważnym dla omawianej tematyki pozostaje fakt rozbudowy przez Rzymianina swojej biblioteki oraz zbiorów dzieł sztuki, w pewnym stopniu pozyskanych podczas wojen⁵³.

Podsumowanie

Powyższa analiza uprawnia do postawienia tezy o antagonizmach występujących między mieszkańcami Anatolii, należącymi do trzech omawianych kultur. Najwyraźniejszy był zdecydowanie konflikt między Rzymianami a ludźmi Wschodu. Mieszkańcy prowincji Azja masowo podporządkowali się edyktowi efeskiemu, dokonując masowych mordów na kolonistach rzymskich. Rzymianie, a co najważniejsze – sam Lukullus, z kolei nie sprzeciwiali się łupieniu wschodnich miast. Podobny opór wojskom Mitrydatesa stawiali Grecy, m.in. podczas oblężenia Kyzikos. Hellenowie nie wypowiadali się również pochlebnie na temat rządów Tigranesa. Ze strony władców wschodu wyraźnie wrogie działania miały miejsce tylko w przypadku wcześniejszej opozycji greckiej. Najmniej ostro objawiał się konflikt rzymsko-grecki. Wydaje się bowiem, że ich antagonizm pojawiał się wówczas, gdy dwie grupy

⁴⁹ S. Mrozek, *Ostatni wódz Republiki...*, s. 73.

⁵⁰ Plutarch, *Lukullus*, 31,1–31,3, 32,1–32,5; A. Keaveney, *Lukullus*, s. 129–130.

⁵¹ A. Keaveney, *Lukullus*, s. 131–136.

⁵² Plutarch, *Lukullus*, 35,8–36,4; Ł. Bazentkiewicz, *Kampanie Lucjusza...*, s. 156–161.

⁵³ A. Keaveney, *Lukullus*, s. 159–160.

dzieliły decyzje odgórne, np. kontrybucja sullańska czy faworyzowanie Greków kosztem Rzymian przez Lukullusa.

Różnica ta mogła wynikać m.in. ze zdecydowanie dłuższych i bardziej intensywnych kontaktów Rzymu z Grecją, sięgających już VII w. p.n.e.⁵⁴ Tymczasem mniej znani ludzie Wschodu mogli stanowić obiekt niepewności i obawy Rzymian. Podobny mechanizm mógł wpływać na wschodnią niechęć do Rzymu. Grecy byli w Anatolii znani od wieków, Rzymianie zaś pojawili się kilkadziesiąt lat wcześniej, od początku prowadząc groźną dla Wschodu politykę imperialną.

Istniejące antagonizmy nie były jednak absolutne. Lukullus był w stanie rozmawiać z władcą Partii, gdy wymagała tego sytuacja polityczna. Lojalni Grecy przez wiele lat żyli w miastach Pontu. Zwycięzca spod Tigranocerty posiadał w swoich zbiorach liczne obiekty ze wschodu. O pozytywnym nastawieniu przynajmniej części Rzymian do Grecji stanowić może wyniesiony z edukacji filhellenizm Lukullusa i jego liczne akty wsparcia wobec Greków. Można odnieść zatem wrażenie, że już w I w. p.n.e. dostrzegalny jest początek procesów, które miały ukształtować kulturę grecko-rzymską⁵⁵, która następnie przyjęła i rozpowszechniła w Europie wiele osiągnięć kultury Bliskiego Wschodu (m.in. znaki zodiaku). W okresie cesarstwa popularność zaczęły zyskiwać wschodnie kultury, w tym kult Izdy i Mitry⁵⁶. Najbardziej trwałym i znaczącym efektem zbliżenia kultur miało jednak zostać chrześcijaństwo.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Plutarch, *Żywoty równoległe: Kimon, Lukullus i ich porównanie*, tłum. L. Trzcionkowski, A. Wolicki, Warszawa 2012.

Opracowania

Bazentkiewicz Ł., *Kampanie Lucjusza Licyniusza Lukullusa na Wschodzie 74–66 p.n.e.*, Zabrze–Tarnowskie Góry 2017.

Brunt P.A., *Sulla and the Asian Publicans*, „Latomus” 1956, t. 15, nr 1, s. 17–25.

⁵⁴ M. Jaczynowska, *Rzym*, [w:] M. Jaczynowska, D. Musiał, M. Stępień, *Historia starożytna*, Warszawa 1999, s. 413.

⁵⁵ *Tamże*, s. 488–490.

⁵⁶ M. Jaczynowska, *Historia starożytnego Rzymu*, s. 296–298.

- Crawford M.H., *Rome and the Greek World: Economic Relationships*, „The Economic History Review” 1977, t. 30, nr 1, s. 42–52.
- Jaczynowska M., *Historia starożytnego Rzymu*, Warszawa 1979.
- Jaczynowska M., Musiał D., Stępień M., *Historia starożytna*, Warszawa 1999.
- Keaveney A., *Lukullus*, tłum. A. Ziółkowski, Warszawa 1998.
- Mrozek S., *Ostatni wódz Republiki: życie i działalność Lucjusza Licyniusza Lukullusa*, Gdańsk 2003.
- Polański T., *The Destruction of Cultural Heritage in the Kingdoms of Pontus and Kommagene during the Roman Conquest*, „Iran and the Caucasus” 2013, t. 17, nr 3, s. 239–252.
- Rigsby K.J., *Provincia Asia*, „Transactions of the American Philological Association” 1988, t. 118, s. 123–153.
- Swain S.C.R., *Plutarch's Characterization of Lucullus*, „Rheinisches Museum für Philologie. Neue Folge” 1992, t. 135, nr 3/4, s. 307–316.

Jakub Jastrząbek

THE TRIPOINT OF CIVILISATIONS – ANATOLIA DURING THE CAMPAIGNS OF LUCIUS LICINIUS LUCULLUS (74–66 B.C.E.)

Anatolia was an area of the clash of three cultures: Roman, Greek and Eastern. This issue is exceptionally well visible in an analysis of the Third Mithridatic War which was a resolution of a battle for domination in the region lasting over a half of century. The Romans' general was Lucius Licinius Lucullus, educated nobilis and philhellene; he fought against Mithridates VI, a despotic ruler of Pontus, who was later aided by the king of Armenia Tigranes II. Over the course of the discussed campaigns (and the previous decades) the members of three cultures enter conflicts. At the same time, examples of these groups cooperating can be found, which herald their future reconciliation.

Keywords: Anatolia, Lucullus, cultures, coexistence, antagonism